

ELEMENTE DE INTEGRARE CULTURALĂ EUROPEANĂ A ROMÂNILOR

Dr. Tănase - Ion FILIP

Spațiul european a fost, este și va rămâne eterogen datorită originilor și evoluției fiecăruia dintre entitățile sale componente, polimorfismului etnic, politic, social, economic și nu în ultimul rând, cultural. Totuși, trendul acestor perioade istorice este de uniformizare la majoritatea palierele de evaluare. Nu întâmplător am folosit cuvântul *evaluare*, pentru că standardele europene în domeniile cu semnificație sunt acelea la care trebuie să se raporteze toate statele componente și, bineînțeles, toate care se situează sub „ștacheta” mutual acceptată, sunt supuse periodic procesului sus-amintit.

Orice progres implică elemente de modernitate; însă aceasta nu este o noțiune uniformă în concept, fiind astfel posibile numeroase operaționalizări, iar aceasta nu este întotdeauna garanție a valorii și, în consecință nu este neapărat imuabilă.

Modernizarea¹ este un proces ce implică schimbări în toate domeniile gândirii și acțiunii umane. Este, așa cum spunea Lerner, citat de Mayall² „un proces de o *calitate* proprie deosebită, care ar explica de ce modernitatea este simțită ca un *întreg consistent* printre oamenii care trăiesc după legile ei. Aspectele principale ale modernizării, adică urbanizarea, industrializarea, secularizarea, democratizarea, educația, birocratizarea, activitatea mass-media nu au loc întâmplător și fără nici o legătură”. Din punct de vedere istoric, ele au fost „atât de strâns legate încât s-a pus problema dacă sunt factori cu adevărat independenți, sugerând că probabil ele au mers împreună atât de frecvent pentru că, în conjuncturi istorice, au *trebuit* să meargă împreună”.

1 Huntington, S.P. (1999). *Ordinea politică a societăților în schimbare*. Editura Polirom, Iași.

2 Mayall, J. (2000). *Politica mondială. Evoluția și limitele ei*. Editura Antet, București.

La nivel psihologic, modernizarea implică o schimbare fundamentală a valorilor, atitudinilor, comportamentelor și, de ce nu, așteptărilor. Omul tradițional s-a așteptat la continuitate în natură și societate, fiind mai puțin încrezător în capacitatea sa de schimbare autentică și structurală. Omul modern însă, eliberat de conservatorism (ceea ce este și riscant pe alocuri), acceptă posibilitatea schimbării și mai mult este convins inclusiv de oportunitatea acesteia. Astfel crește mobilitatea și adaptabilitatea la numeroase schimbări din mediul său. Aceste schimbări reclamă lărgirea loialității și identificării de la grupurile concrete, imediate și tradiționale (familia, comunitatea proximală, grupul de muncă) la grupările mai extinse și implicit mai impersonale cum ar fi națiunea. Rezultă o creștere a încrederii mai curând în valorile transnaționale decât în cele particulare și mai degrabă în criteriile de realizare (mai pragmatice) decât în cele de atribuire în evaluarea individului, cu creșterea secvențială a încrederii intrinseci.

Din perspectivă intelectuală, modernizarea implică extinderea uimitoare a cunoștințelor din mediul său de existență și specifice profesiei pentru majoritatea indivizilor, cu răspândirea acestora în societate prin instruire superioară, educație în general și comunicații în masă. În completarea unei poziționări culturale românești în Europa se va evoca părerea exprimată de Eugen Lovinescu³ care, în fața aparentului paradox independență națională/ evoluție culturală, scria în 1925: „Venind, așadar, pe albia ideii naționale, răspândirea civilizației apusene s-a făcut fără acele reacțiuni înverșunate, pe care le întâlnesc de obicei in-

3 Neculau, A. (2002). *Noi și Europa*. Editura Polirom, Iași.

fluențele străine revoluționare în corpurile sociale organizate”. Pe de altă parte, așa numitele „culturi provinciale” (inclusiv cea românească) își pot redobândi interesul, demnitatea și dreptul la existență; marginile pot deveni la fel de interesante cultural ca și centrele, pulsând în tempo⁴ modest dar continuu și eliberate pas cu pas de temeri și complexe.

Demografic, modernizarea înseamnă schimbări în modelele de viață, o creștere a speranței de viață prin creșterea adresabilității și îngrijirilor medicale, o mare mobilitate geografică și profesională, iar în particular o creștere numerică a populației urbane în detrimentul celei rurale. Social, se tinde să suplimenteze familia și alte grupuri primare cu roluri difuze și relative, cu asociații secundare, organizate conștient și voluntar, exercitând funcții mai specifice.

Sub aspect economic, există o diversificare a activităților deoarece: câteva profesii simple favorizează apariția altora din ce în ce mai complexe; nivelul aptitudinilor profesionale crește cointerestat de mediul din ce în ce mai competitiv; raportul dintre capital și muncă are o creștere similară; agricultura de subzistență tinde să fie înlocuită de cea cu adevărat intensivă și competitivă, deși, global agricultura suferă o pierdere de ritm și amplitudine comparativ cu restul ramurilor economice, mai ales cu cele comerciale și serviciilor în general; modernizarea politică derivă pe de o parte din cea socială („un set important de obligații sociale, economice și psihologice se erodează și se distrug, iar oamenii devin disponibili pentru noile modele de socializare și comportament”⁵, iar pe de alta, din dezvoltarea economică extensivă, dar mai ales prin creșterea productivității. Un aspect important al modernizării societăților europene este acela al încercării de a „grefa” o concepție solidaristă având la bază în primul rând premisa egalității drepturilor ca și cea a autodeterminării naționale, pe structura pluralistă originară ca o consecință a naționalizării statului, iar pe de altă parte a impactului integrator al tehnologiei moderne

asupra securității și bunăstării⁶. Începută o dată cu revoluția industrială, integrarea economică și strategică a Europei, dar și lumii în general a condus și la modificarea concepției tradiționale asupra societății. Acest proces poate fi subsumat conceptului de solidarism tehnologic, prin faptul că în prezent majoritatea țărilor sunt extrem de dependente de cele din jur; cele bogate și dezvoltate economic depind de materii prime și semifabricate, pentru cele slab dezvoltate, situația este „în oglindă”, adică dependența există pentru bunurile de înaltă performanță și/sau pentru cele de lux. Ca reacție la aceste interdependențe, tot în scop inovator s-a conturat tendința de a transforma ordinea cvasi-constituțională a societăților într-o asociație de tip întreprindere, menită a duce la satisfacerea scopurilor comune și convergente; este una din motivațiile creării și extinderii Uniunii Europene. O logică similară guvernează și renunțarea la alianțele regionale cu încrederea într-un sistem unic de securitate colectivă la care fiecare să participe proporțional cu capacitățile, dar egal din perspectiva respectării principiilor și procedurilor. În context, toate guvernele trebuie să se abțină de la declanșarea unor lupte de agresiune și cucerire, dar în același timp trebuie să-și asume colectiv sarcina comună de descurajare a unor potențiali agresori; similar în domeniul respectării drepturilor omului. Acestea fac parte dintr-un grup de teme la care fiecare stat, mai mult sau mai puțin european (nu din punct de vedere geografic, ci al apropierii de standardele comune general asumate) trebuie să contribuie prin modern și eficient.

Perioadele mai vechi ale României nu concepeau integrarea europeană în termenii actuali și din simplul motiv că nu existau instituții suprastatale la care să se raporteze cele românești; în concept însă, erau și înaintașii noștri că apartenența țării la marea familie a țărilor dezvoltate și civilizate nu se poate face decât prin modernizare și, prin efectele ei să fie posibilă reducerea decalajelor ce ne despărțeau și ne despart încă. Își asumau și un progres uman intrinsec pe palierele cultural, cognitiv-rațional, afectiv, etc. De subliniat este faptul că între integrare (conceptualizată

4 Neculau, A. *Apud* Alexandrescu, S. (1999).

5 Huntington, S., P. (1999) *apud* Deutsch, K., W. (1961). Social Mobilisation and Political Development, *American Political Science Review*, 55.

6 Mayall, J. (2000). *Politica mondială. Evoluția și limitele ei*. Editura Antet, București.

și operaționalizată, așa cum arătam, diferit de la o perioadă istorică la alta) și modernizare se manifestă mereu o strânsă interdependență în sensul că a doua asigură integrarea, iar prima garantează continuarea modernizării.

Este corect ca în aprecierea poziționării țării noastre în Europa să evocăm trei tipuri de apartenență⁷: unul geografic, unul istoric și respectiv unul cultural; deși mulți „analști” le confundă sau suprapun adesea, trebuie, într-o analiză serioasă să rezistăm acestei tentații. Să le arătăm esența fiecăruia: din perspectiva criteriului geografic lucrurile sunt absolut clare- suntem europeni și numai rememorând expresia lui de Gaulle potrivit căreia Europa se întinde între „Atlantic și Urali”-; istoric vorbind, provinciile românești anterioare Marii Uniri de la 1918 au participat la viața statelor europene contribuind la cruciade, bararea (pe cât s-a putut!) invaziei otomane spre Centrul Europei (și pentru care rol și eforturi Europa de azi nu pare a ne fi îndeajuns de recunoscătoare...).

Cultural, situația este discutabilă; lingvistic limba română este neolatină, deci europeană și lipsită de dialecte în sensul propriu la cuvântului (așa zisa limbă moldovenească are origini ideologice cu scop separatist în perioada stalinistă mai ales). Pe de altă parte, începând din sec. al XIII-lea, când se resimte o puternică influență iluministă pe dublă filieră- greco-catolică în Ardeal și greacă în Muntenia și Moldova cultura românească începe integrarea reală în Europa. Mai târziu, în sec. al XIX-lea, în perioada romantică, de asemenea România are producții culturale validate european, influențele fiind franceze și respectiv germanice. În preajma revoluției de la 1948 apar și componente ideologice sau etnice, dar fără influențe negativ sub aspect cultural.

Perioada dictaturii a cauzat un recul din perspectiva discutată, dar de fapt numai în aparență, fiindcă artiștii de valoare au putut să se manifeste direct sau mai puțin și în „exterior”. Se impune referitor la această perioadă a face distincție între o anumită „promovare” în spațiul european de către clasa conducătoare (care exacerba atu-urile naționaliste) și alta incluzând pe adevărații creatori, care, așa cum

aminteam s-au putut remarca, dar nu au avut acces la recunoașterea publică.

România, inclusiv sub aspect cultural oscilează încă între complexe ei reale sau nu de inferioritate și cele de superioritate ale străinilor, care cu siguranță sunt în mare măsură fără „acoperire”. Mai ales primele sunt veritabili factori de blocaj psihologic⁸, de respingere sau de alienare europeană și se exprimă sub forma convingerilor extrapolate la toate domeniile vieții că avem handicap semnificativ și mai mult, pe care nu vom reuși să-l recuperăm niciodată. Trebuie afirmate cu orice risc și atitudinile superioare ale unor europeni care de cele mai multe ori sunt de mâna a doua, a treia acolo, vin aici nu din vocație sau prin selecție de valoare, ci pentru a-și satisface un „serviciu civil” înlocuitor celui militar și se manifestă aici distanți, reci, mereu evaluativi și în fapt suficienți.

Intervenția statului în mai toate domeniile reprezintă o trăsătură a țărilor care au pășit mai târziu pe calea modernizării, cum este și cazul României. Statul a fost de fapt constrâns să substituie incoerența și lipsurile economiei de schimb, slaba forță economică a întreprinzătorilor, să corecteze numeroasele disfuncționalități ale unei economii într-o continuă transformare; acest rol al statului s-a concretizat în: etatizarea (inclusiv secularizarea averilor mănăstirești conform unei legi din 1863 prin care aprox. 25% din pământ reintra în proprietatea statului), birocratizarea (crearea instituțiilor moderne) și implicarea concretă și decizională în procesele economice în primul rând prin completarea și perfecționarea sistemului legislativ.

Deși mai puțin utilizată ca și criteriu de modernizare socială, secularizarea a însemnat o cotitură istorică având consecințe atât pentru cler, cât și pentru societate în general. Pe lângă aspectul deblocării proprietăților, s-a diminuat semnificativ influența bisericii în treburile interne ale statului, fără însă a trece sub tăcere faptul că diminuându-li-se disponibilitățile materiale s-au pierdut și o parte din efectele de culturalizare ale maselor. Prin opoziție, statele islamice suferă o permanentă presiune din partea liderilor religioși tocmai pe motiv că religia are un puternic suport material și poate

7 Marino, A. (2005). *Pentru Europa- Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*. Editura Polirom, Ediția doua, Iași.

8 Marino, A. Op. cit.

prin urmare să solicite anumite proceduri din partea conducerilor acelor state, influențând consecutiv și viața oamenilor obișnuiți; de asemenea are puternice implicații în procesele de cunoaștere științifică, pe care le îndepărtează de metodele epistemologiei.

Religia lui Mahomed are o puternică inspirație și orientare războinică pentru faptul că a fost impusă pe cale armată⁹.

Coranul, cartea sacră a musulmanilor propovăduiește resemnarea (doctrina se numește *islam*, ceea ce înseamnă resemnare); de asemenea este și un cod de conduită generală, cu veleități inclusiv constituționale.

Doctrina, o mixtură între creștinism și iudaism predestinează creaturile fie la fericirea paradisului, fie la chinurile infernului, în chip fatalist. Pe teren politic mahomedanismul este impregnat de fanatism, împingând adepții săi la *războiul sfânt (intifada)* promițând celor care mor pentru această cauză răsplată în cer. Aceste argumente sunt dintre cele mai apte de a produce imixtiuni în toate compartimentele vieții individuale și colective din aceste țări.

Privind retrospectiv, se poate constata că raportarea României la Europa a fost dezbătută încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales după cucerirea Independenței; a fost reluată după Marea Unire, de multe ori cu argumente rigurose științifice; aproape uitată din motive lesne înțelese în anii de dictatură, ea a început să fie abordată cu pasiune, dar și cu ambiguitate cum arătam anterior, după 1989¹⁰. Dacă în perioada 1859-1939 se manifesta interdependența dintre modernizare și îndeplinirea obiectivelor naționale, etapa deschisă de momentul 1989 este caracterizată de interdependența dintre modernizare și integrare europeană. Între modernizare și integrare este o permanentă reciprocitate, condiționându-se pe mai toate palierele definitorii și evaluatorii. Germanii acestei dependențe au apărut chiar după constituirea statului român modern, când s-a afirmat explicit, în diferite forme și contexte, de către marii politicieni ai vremii, că modernizarea țării impunea adaptarea la cerințele și ritmul Europei dezvoltate.

Comparând perioadele dinainte și după 1989 cât se poate de obiectiv, rezultă că

9 Sechel, Al. (2006). *Creștinismul latin-roman al strămoșilor noștri*. Editura Napoca Star, Cluj-Napoca.

10 Neculau, A. Op. Cit.

după, statul și-a definit foarte greu poziția și misiunea: de la „neamestecul” proclamat de primul premier, până la amestecul fățiș din ultima vreme. Aceste inconsecvențe sau chiar greșeli au afectat grav atât ritmul modernizării, cât și pe cel al integrării. Acțiuni similare, dar cu alte mecanisme de producere și, să recunoaștem, cu cauze externe, au avut și au în continuare, chiar dacă nu la aceeași parametri, instituțiile europene, în primul rând cele bancare; acestea impun condiții care să facă posibilă în primul rând aderarea.

După modificările regimurilor politice în țările foste socialiste din Centru și Est, comunitatea celor 12 state membre ale Uniunii a luat în discuție extinderea, mai întâi la Maastricht (1992) și ulterior la Copenhaga (1993). Pentru integrarea de noi membri era necesară îndeplinirea cumulativă de către fiecare din acestea a criteriilor numite „de la Copenhaga” dintre care voi menționa doar pe cele subsumate cultural: stabilitatea instituțiilor care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului, drepturile și protecția minorităților, și altele din domenii contingente. Democrația este unul din conceptele cele mai cuprinzătoare, dar și mai frecvent utilizate. Principiul este, după cum se știe, foarte vechi, din Grecia Antică. Atunci datorită numărului mic de cetățeni exista posibilitatea reală de participare a întregii comunități la organizarea și conducerea cetății. În timp, democrația a luat noi forme, conforme perioadelor istorice în care s-a manifestat.

În zilele noastre, conceptul de *democrație* a pierdut din semnificațiile originale, suferind chiar pervertiri, în primul rând ideologice. Se va reține în acest context că nimeni nu are monopolul democrației care de altfel nu este proprie unor anumite țări sau anumitor coordonate politice; mai explicit, regimurile politice occidentale care clamează mereu propriile lor performanțe democratice au transformat conceptul în sistem socio-politic, l-au tehnicizat pe alocuri (de exemplu procedura de vot), dar au pierdut din sensul autentic de *liberă alegere* care nu este același lucru cu un vot procesual corect și au făcut un țel din a-l impune țărilor mai puțin evaluate între care și România. În fond, acela trăiește într-o democrație care își poate exprima fără îngrădire și care tolerează în același timp alegerea

ca opțiune individuală; evident că exprimarea opțiunii (din mai multe variante reale!) nu trebuie să fie supusă nici fel de presiune (ex. unele țări din Africa unde votarea se face în prezența militarilor înarmați!) exterioară propriei conștiințe a celui care alege. Mai mult, este mai important decât posibilitatea de a vota (tehnic vorbind, așa cum arătam), ceea ce se realizează de pe urma aceluși vot.

Se impune o clarificare, desigur că în linii mari, asupra înțelesului teritorial. Părerile au fost mult mai diferite, pe parcursul istoriei moderne, decât ne-am fi putut aștepta. De la părerea lui Nae Ionescu, care în 1931 afirma că Europa nu există ca unitate spirituală, ci doar influențe anglo-saxone asimilate unui ipotetic spirit european¹¹, până la obstinția poziționării *cât mai în Europa* a contemporanilor noștri este o cale lungă și unitate de păreri poate nici nu va exista; este de remarcă în același context tendința de împărțire în trei: o Europă occidentală, una nord-estică până la Ucraina inclusiv și una mai la sud, oricât de ciudat ar părea, cea mai improbabilă ca apartenență la prima și în care, din păcate se poziționează și România. Însă se pare că se oferă implicit și șansa perifericilor, pentru că Europa a încetat totuși a fi teritoriul blocurilor închise, omogene în interior și opuse unul altuia, precum Vestul, Centrul și respectiv Estul.

Una din problemele aproape rezolvate dar mereu rediscutate¹² este aceea a „reconcilierii” dintre o Europă multiculturală și prin urmare multilingvă prin opoziție cu o Europă ce este pusă sub presiune de diferite colectivități care își susțin limbile proprii până într-atâta încât să încerce impunerea acestora dacă nu ca limbi oficiale, cel puțin ca limbi de lucru; în acest fel par a fi satisfăcute drepturile popoarelor la manifestarea identităților culturale, inclusiv lingvistice, evitându-se pe cât posibil punerea în inferioritate a unui anumit idiom. Problema este mereu deranjantă pentru că, pe de o parte „armata” de traducători autorizați tinde să-și păstreze monopolul, iar pe de alta, fiecare demnitar sau funcționar implicat în candidatura țării sale la integrare se simte obligat să cunoască cel puțin una din limbile oficiale. Dacă pentru majoritatea populațiilor candidate

principalele impedimente sunt percepute a fi cele de compatibilizare a criteriilor politice, economice, administrativ-instituționale, se scapă de către aceștia din vedere o barieră mai puțin intuitivă, anume aceea a *comunicării*. Diversitatea opiniilor și propunerilor este enormă, cu impedimente de natură logică în primul rând, așa că în acest context se impune adoptarea celei mai pragmatice soluții: limba engleză a devenit dominantă pe plan global, deci și european, prin urmare este cea care constituie prima opțiune, inclusiv pentru oficialitățile române și mai ales pentru cei ce vor să lucreze acolo

Pot fi formulate anume considerații concluzive¹³ asupra perspectivelor de integrare culturală europeană a românilor:

■ Punerea sub semnul întrebării a apartenenței poporului român la „familia” europeană presupune incultură sau pur și simplu rea-intenție. Vechimea românilor în Europa nu poate fi cuantificată în procesul aderării la U.E., dar nici nu trebuie uitată pe motiv că suntem o „rudă săracă”. Italienii, francezii, germanii, nordicii ș.a. nu vor renunța niciodată la valorile și tradiția lor istorică, indiferent de gradul de integrare europeană.

■ După constituirea statului român modern și apoi după Marea Unire din 1918, România a fost percepută la nivelul „cancelariilor europene” și la nivelul comun ca țară europeană cu poziție dominantă și elemente de personalitate în sud-estul continentului.

■ Când condițiile istorice au fost favorabile - la începutul secolului XX și în primul deceniu interbelic-, românii și elitele lor politice și intelectuale au demonstrat că pot trăi „de la egal la egal” în Europa.

■ În judecarea „performanțelor” poporului român în procesele de modernizare trebuie avute în vedere anumite trăsături care pot fi incluse în zona „determinismului istoric”: originea latină, componenta slavă (spre deosebire de restul popoarelor de origine latină care au în completare o componentă germanică), experiența comunistă, coabitarea cu lumea orientală și tarele consecutive (balcanisme).

11 Neculau, A. Op. Cit.

12 Idem, *apud* Slama-Cazacu, Tatiana (2000).

13 Neculau, A. Coord. (2002). *Noi și Europa*. Editura Polirom, Iași.

BIBLIOGRAFIE

Huntington, S.,P. (1999) apud Deutsch, K., W. (1961). *Social Mobilisation and Political Development*, American Political Science Review, 55.

Huntington, S.,P. (1999). *Ordinea politică a societăților în schimbare*. Editura Polirom, Iași.

Marino, A. (2005). *Pentru Europa - Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*. Editura Polirom, Ediția doua, Iași.

Mayall, J. (2000). *Politica mondială. Evoluția și limitele ei*. Editura Antet, București.

Neculau, A. (2002). *Noi și Europa*. Editura Polirom, Iași.

Sechel, Al. (2006). *Creștinismul latin-roman al strămoșilor noștri*. Editura Napoca-Star, Cluj-Napoca

